

Værfts - Magazinet

Nr. 1

Mars 2004

3. årgang

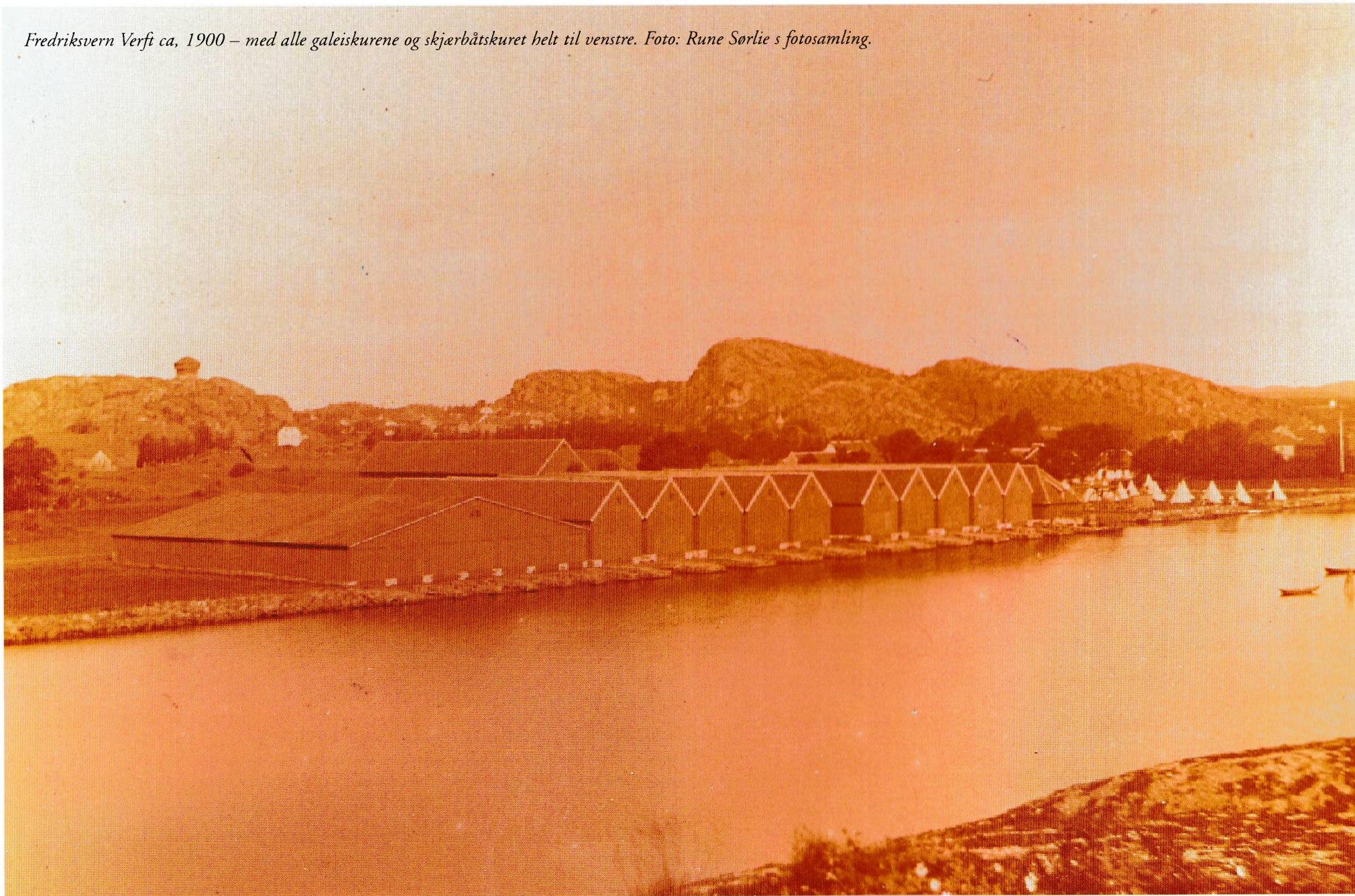

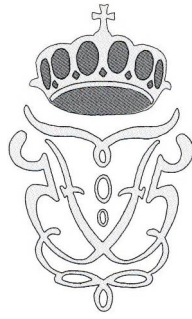
Utgitt av

Fredriksvern Verfts Venner

Fredriksvern Verft ca, 1900 – med alle galeiskurene og skjæråtskuret helt til venstre. Foto: Rune Sørli e fotosamling.

Fredriksvern Verfts Venner

Innhold:

Formanden har ordet	4
Dramatisk forlis utenfor Risøya . . .	5
Pumpene i parken	7
Kadettminner fra 1900	10
Instruks for Fredriksvern Citadell . .	12
Kadettbrakkas – en historiebok . . .	16
Marketenteriet	17
Et gammelt brev	21
«Spreng-Granaten»	22
Hilsen fra Fredriksvern	25

Foto forside:

Nordre Blokkhus. Foto: Marianne Sørлие.

Foto tittelblad:

Fra Citadelloya på 1950-tallet.

Foto: Fredriksvern Verfts Venners fotosamling

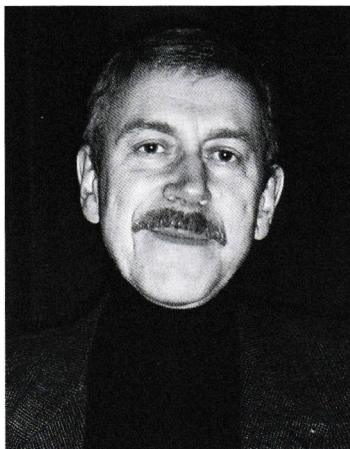
I redaksjonen:

RUNE SØRLIE	Redaktør
YNGVE RAKKE	Fotograf
MARIANNE SØRLIE	Fotograf/medarbeider

Medarbeidere dette nummer:

Per Inge Olsen

Formanden har ordet

Vel møtt til et nytt år med Værftsmagazinet og Fredriksvern Verfts Venner!

2004 ser ut til å bli et spennende år både for oss kulturarbeidere og for Justissektorens Kurs- og øvingscenter (JKØ). Som tidligere nevnt vil det skje endringer i en del av den nyere bygningsmassen gjennom ombygging av alle elevforlegninger og Befalsforlegningen I til enkeltrom og hotellstandard. Hovedkvarteret skal være klargjort for UP innen 1. juni og i den forbindelse skal den store garasjen i enden av bygget ombygges for å gjøre plass til flere kontorer. Aktiviteten ved JKØ forventes å øke fra ca 10000 gjestedøgn i 2003 til ca 15000 gjestedøgn i 2004, dog avhengig av hvordan restaureringen av forlegningene vil påvirke kursaktiviteten.

I Forsvarsbygg har man for noen måneder siden tilsatt ny sjef for Nasjonale Festningsverk.

Han heter Kristen Grieg Bjerke, er arkitektutdannet og kom fra jobben som generalsekretær i Fortidsminneforeningen. Venneforeningen og en del andre kulturaktører på verftet ble før jul invitert til et møte med Grieg Bjerke under hans besøk i leiren. De signaler han ga om å ta vare på anlegget og utvikle kulturaktiviteter på verftsområdet var udelt positive.

2003 har for oss vært et meget aktivt år. Vi har konsentrert mye av våre ressurser omkring informasjonsarbeidet - det være seg guiding, skolebesøk, museum, brosjyrer og selvfølgelig Værftsmagazinet. Flaggdugnaden har også vært en stor aktivitet hvor mange av medlemmene er direkte engasjert. Flagget har stort sett kommet opp til rett tid hver eneste dag, dog med noen få unntak. Medlemsmassen vår har økt betydelig og innen utgangen av 2004 har vi forhåpentligvis kommet over 300 medlemmer. Vi har som mål å bli en sterk organisasjon med mange medlemmer i ryggen. Det å ha god kontakt med medlemmene er viktig for oss. Første helg i desember arrangerte vi et medlemstreff i Kadettbrakka for at med-

lemmene kunne møte styret og gi tilbakemeldinger på hvordan de så på driften av foreningen. Mange møtte opp og vi er meget godt fornøyd med responsen. At vi i tillegg fikk solgt en god del bøker og andre effekter ser vi på som en bonus.

Også i 2004 vil informasjonsvirksomheten stå i fokus. I løpet av vinteren vil vi oppdatere guidegruppen, gjennom 2 kurskvelder og et besøk ved Marinemuseet. Forhåpentligvis vil de som guidet i fjor gå løs på en ny sesong. Vi arbeider med en informasjonsvideo og står foran en stor oppgave med å etablere en ny museumsdel i Kadettbrakka. Det rommet vi skal nytte er nå ryddet, men før vi kan gå i gang med utstillingsarbeidet må lokalene pusses opp. Vi håper på hjelp fra Forsvarsbygg til dette arbeidet, men ser ikke bort fra at vi må trå til med en dugnadsinnsats på noen områder.

Ut på vårparten vil vi få et nytt rom for oppbevaring av flagget. Forsvarsbygg er i ferd med å restaurere søndre fløybygg til Hovedvakta. Dette rommet var ved etableringen av verftet planlagt brukt som mønstringsbod. Imidlertid byttet søndre og nordre tilbygg funksjon slik at nordre fløybygg ble benyttet som mønstringsbod. Senere har det søndre tilbygget vært i bruk som både arrest og sprøyterom. Vi har forventninger om at flaggtjenesten fortsetter i innværende år. Vi er jo godt i gang.

Som sagt - 2004 ser ut til å bli et aktivt år ved verftet. Det tror jeg vil glede alle - ikke bare i lokalsamfunnet, men over det hele land. Det er jo tross alt en nasjonal kulturskatt vi snakker om!

Og helt til slutt - 31. januar var Fredriksvern Verfts Venner 2 år. Ikke stort å slå i bordet med vil noen si, men vi tar det med allikevel.

Per Inge Olsen

Dramatisk forlis utenfor Risøya

Den stolte rutebåten SKIEN ligger hjelpelos utenfor Risøya, mens man ennå gjorde iherdige forsøk på å berge den – men forgjeves, i bakgrunnen sees bergningsbåten URÆD av Bergen. Foto: Rune Sørli e fotosamling.

- Det er fredag den 10 mars 1933 – tåka ligger tykk som graut i Larviksfjorden – ja så tykk at mange lokale fiskere nesten ikke kunne huske maken. Ombord på damprutebåten SKIEN holder styrmannen et fast grep rundt rortappene – han strekker på halsen, for om mulig se noe lenger fremfor skipet – men han ser ikke engang bauen.

Selv om farten er blitt redusert, siger SKIEN sakte gjennom tåkehavet på veien fra Skien til Stavern – her skal de ha sitt faste anløp kl. 14.00 – men den tykke tåken har allerede forsinket dem en time. Bestemmelsen deretter er Oslo.

De få passasjerene sitter med klamme hender og hører den taktfaste rytmen fra dampmaskinen – plutselig blir de rammet av en kraftig rystelse i skroget – styrmannen griper ekstra tak i roret, men forgjeves. Det er grunnkjenning – ingen tvil om det.

– Hvor er de ?

– Er det langt til land ?

Klokken er 15.00 og stedet er Risøya – nærmere bestemt i bukten utenfor den tidligere fabrikken til Norgas A/S. Båten har gått solid på en båe som ligger like utenfor land – sånn sett var dette et heldig sted å grunnstøte når uhellet først skulle være ute.

Ombord befant det seg 2-3 damer som var passasjerer, pluss et mannskap på 4-5 mann. Man regnet imidlertid å kunne komme klar av båen ved egen hjelp og maskinen ble satt på full fart akterover – men til ingen nytte.

Håpet lå dermed i assistanse fra postbåten BERGEN som kom like bak – det ble slått trosser fra postbåten over til SKIEN – men etter en del forsøk røk disse og man gav opp.

Arbeidet ble dermed satt inn på å bringe passasjerene trygt inn til land – likeså med det meste av godset som befant seg ombord. Dette arbeidet ble fullført i løpet av kvelden.

Dagen etter ankom det en bergningsbåt, URÆD av Bergen, den kom fra Arendal – men heller ikke denne var til noen stor hjelp. SKIEN sto med hele skroget midt oppe på båen.

Utsnitt fra et bybilde av Stavern tatt i juni 1933 – her sees SKIEN fremdeles liggende på båen utenfor Risøya.

Foto: Rune Sørli's fotosamling.

Etter et par dager ble man mer og mer usikre på om skadene var for store til at båten kunne reddes. Selv om man først hadde vært optimistiske, hadde man etterhvert innsett at blant annet forrommet var meget sterkt skadet. Man hadde kontinuerlig pumper i drift – men disse greide ikke å holde vannet ute. Dermed ble det besluttet å sende ned dykkere for å ta skroget nærmere i øyesyn.

Den 13. mars ble det holdt sjøforklaring til ulykken, og det var sorenskriver Fiane, bankkasserer Bjelke og brannsjef Tønnessen som var utnevnte til sjøkyndige i saken.

Konklusjonen ble tatt, og det var ene og alene den tykke tåken som måtte ta skylden for grunnstøtingen.

Samme dag fortsatte berging forsøkene ute på SKIEN – men håpet forsvant da båten sank ennå dypere. Til slutt måtte man stoppe pumpene ved forrommet. Nå virket det som båten sakte men sikkert gikk mot dypet.

Den 25. mars gir man imidlertid opp alle berging forsøk, og SKIEN blir lagt ut for salg som vrak. Lasten er i store trekk berget, men i avisene sto å lese om vrakrøvere ute på SKIEN.

Dette satte harme i folk, og Staverns egen befolkning lot seg verve som vrakvakter ute på Risøya. Lensmannen greide imidlertid å oppspore synderne som ble pågrepet med blant annet sengetøy fra båten.

Så begynte båten å brette i to, og det siste kapittelet i D/S SKIENs historie ble skrevet inn i den store historieboken. Sammen med båten forsvant nærmere 30 kasser med øl, som man ikke greide å få berget da de sto helt nede under vann mens båten lå havarert.

Dykkere som i ettertid har vært nede på restene etter båten, har funnet flasker med porselenskorker (patentkorker). Ellers er det ikke annet enn store metallplater igjen av skipet.

FAKTA DIS SKIEN

Bygget på Nylands Verksted

Byggår: 1875

209 br.Tonn

118 fot lang

18 fot bred

13 fot dyp

Rute: Christiania-Stavern-Skien

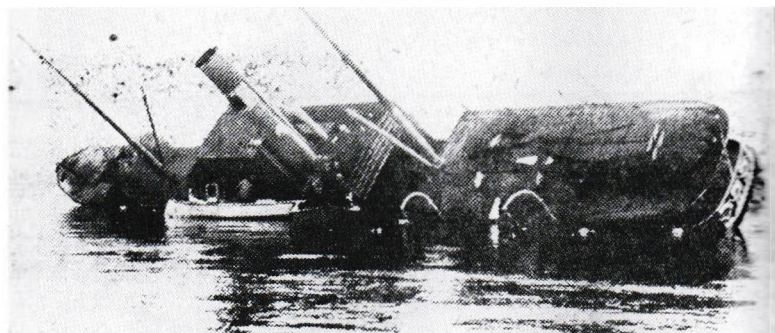
Ant. Passasjerer: 200

Skjebne: Sunket utenfor Stavern 1933

PS.

En liten tilleggsopplysning ang. SKIEN:

Da båten lå ved kai i Oslo i 1927 inntraff et uhell. Et hull i akterenden på båten førte til at den sank – det ble en dramatisk og strevsom oppgave for å berge båten. Det gikk omsider å få den i dokk på Nylands verksted – men nesten bare på en mirakeløs måte.

Faksimile fra dagbladet Nybrott – som daglig rapporterte fra ulykkesstedet i 1933.

Pumpene i parken

- et symbol og begrep

Av Rune Sørli

(basert bl.a. på artikkel av Truls Aslaksby og Per Nyhus publisert i Østlandsposten)

Staverns praktfulle pumpeanlegg - har vært både til nytte og pryde. Foto: Rune Sørli's fotosamling.

Pumpene – alle vet hva vi snakker om når dette blir nevnt. Stedet som både har hatt stor nytte og ikke minst prydet vår by. Vannposten har også fungert som ”idrettsarena” i og med vi gutta på 1950- og 60-tallet meget benyttet anlegget til å utøve det såkalte fotballspillet ”sugge”.

Men la oss se litt på hvorfor dette pumpeanlegget ble opprettet her i Stavern

Når en kunstform dominerer, vil dens spesielle virkemidler gjerne smitte over på periodens andre kunstformer. I årene rundt 1800 kan vi se hvordan viktige fasadepartier, møbler, malerier klesmoter osv. ofte blir

monumentaktige. Pumpeverket i parken i Stavern er et av Norges første og fineste slike monumentaktige anlegg.

Det er en meget spennende og ikke uoverkommelig forskingsoppgave å finne ut hva dette anlegget var ment å være og hvordan det kom til å fungere. I første omgang er det naturlig å se det i forbindelse med den epidemien i 1788-90 raste blant de tusenvis av mannskaper som var samlet i Stavern i påvente av en ny krig mot Sverige. Hovedårsaken til epidemien ble påstått å være forurenset drikkevann. Man kan da tenke seg at vannforsyningen kort etter ble forbedret, og at nyordningen fikk et synlig uttrykk i pumpeverket.

Kunstnerisk-symboliserende utforming av vannkunssten på torv i byene har tradisjoner tilbake til middelalderen og videre til det gamle Roma.

Men hvorfor ser anlegget ut som det gjør ?

Plattingen og inngjerdingen har jeg ikke noe svar på – kanskje skulle anlegget også kunne tjene som musikktribune for militærmusikk under søndag ettermiddags promenader på torvet ?

Tanken forekommer meg litt for moderne for 1790-årene. Kanskje er disse delene nyere enn de andre.

Men de andre innslagene er ikke så vanskelige å tyde ut fra tidens gjengse motivverden.

Søylene av romerskdorisk orden står for mannelig dådskraft – i dette tilfellet den sjømilitære. Anlegget er også sterkt inspirert av utgravningene av Pompeii, som ble foretatt på den tiden

Ved urnene på toppen blir søylene samtidig til høytidsstemmende monumenter – kanskje med tanke på alle de som nettopp var døde. De var jo på en måte døde for fedrelandet – det er akkurat i disse årene fedrelandet blir et begrep. Forøverig var jo torvet tenkt som kirkegård, og noen var også blitt gravlagt der i anleggsfasen.

Søyle med urne på toppen var blitt et aktuelt gravmælemotiv ved Fredrik V's grav i Roskilde.

De fire sprøytehodene peker som kanoner mot hvert sitt hjørne av plassen, berett til å fyre løs på fienden – hvilket hjørne han enn måtte runde. Med sin inngjerding

blir således pumpeanlegget et bilde på festninganlegget. I tillegg kan sprøytehodene sees som akkurat det de er – som sprøytehoder, på post mot brann. Vannkanoner er altså oppfunnet i Stavern!

Hvem har så vært menneskene for dette anlegget ?

Det blir å gjette som man tidligere har gjort – på Jørgen Henrik Rawert. Han hadde som premierløytnant ved Inginørkompaniet ledet forsterkningene av Staverns befestninger i årene 1788-90, men hadde i årene rett før undervist bl.a. i arkitektur på Krigsskolen i Christiania, og i den sammenheng tegnet det som regnes som byens første offentlige monument over skolens tidligere sjef – generalkrigskommissær Prydz, på festningsplassen på Akershus. På denne tiden påbegynte han også det som skulle bli periodens vakreste gravmonument i landet – kapellet ved Skjeberg kirke i Østfold. Fra 1790 og på det tidspunkt pumpene ble reist i Stavern, var han statsarkitekt i København.

I vår tid er pumpene blitt til et vakkert symbol som vitner både om en militær- og borger historie. Staverns innbyggere har kunnet få ta del i dets vakre symboliserende kunst – men hvor mange tenker egentlig på det når vi spaserer gjennom parken ?

Tilbake til min (Rune Sørli) barndoms dager i Staver

Fra parken i 1860-årene, hvor pumpene ble midtpunktet rundt borgernes søndags-selskaper - man brukte parken nærmest som en felleshage på den tiden. Foto: Rune Sørli's fotosamling.

Stavernsfolk ved pumpene i tiden rundt århundreskiftet. Blant annet sees los Sørensen, fyrvokter Ole Paus Ibsen (bror av Henrik Ibsen), Fritjof Mathisen, los Hans Hansen, fru los Sørensen og fru Mathisen. Foto: Rune Sørli's fotosamling.

– her husker jeg at kommunens arbeider, Hartvig Jensen, alltid sørget for at det var rent og pent rundt pumpene. Han hadde også sin vanningskran stående på siden – en lykkes oase for oss småbarn som likte å leke i søla. Vi kunne også tilbringe timer med å ligge på magen å titte ned gjennom bordplankene oppe i anlegget – her var et mylder av flasker og papir – endog mynter og sedler. Men de ligger nok der ennå.

Senere gjorde fotballen sitt inntog i pumpene –

”sugge” het spillet – hvor en spiller hadde hvert sitt hjørne å forsvare – ergo var det en ball og fire spillere. Fikk man ballen innenfor motspillernes hjørne – var denne ute. Den ukronede mester var på 1960-tallet, Ragnvald ”Gutten” Johannesen – uten tvil.

Den eneste som slett ikke deltok i heiajengen var kommunens Hartvig Jensen – var han i nærheten måtte vi finne på noe annet å gjøre.

Kadettminner fra 1900

Erindringer fra Henry Aargaard - Del III

Av Rune Sørлие

Kadetter utenfor messa tidlig på 1900-tallet. Foto: Rune Sørлие s fotosamling.

I vår lille serie hentet fra major Henry Aargaard – har vi lest om dagelivnet innenfor vollene på Fredriksvern Verft sommeren 1900.

Serien er basert på Aargaards egne nedtegnelser i form av dagboknotater og erindringer.

Kosthold

Den kost kadettene fikk, var sikkert tilstrekkelig, hva kalorier angår, men ikke synderlig varierende. Bunnfaldet i erindrungen er ikke stort annet enn brød og hermetiske fiskeboller i grønn saus. Dette er naturligvis en overdrielse, hva selva realia angår, men symptomatisk. Det er ikke det spor rart, at kadettene fantasi tok flukt og mate-

rialiserte seg i finesser med kaviar innsmeltet i isblokk og kalvekarbonade.

Alle måltider gikk selvfølgelig ned med glans og underlivlig passiar, inntil sjefen reiste seg å sa – "Velbekomme kadetter"! Da kunne man bare reise seg å gå.

Hygiene

Hygieniske forskrifter var heller ikke glemt. Ved døren var der opphenget to håndklær samt plassert 2 bøtter med varmt vann. Her skulle man dyppe spisestellet, tørre det av på håndklærne og forsvinne.

Var det hygiene - de sa ?

Var det 180 mann – de sa ?

Storartet !!!

Selvfølgelig hadde vi lege og avdelt legerom.

Jossa

Så hadde vi Jossa – søte, elskelige Jossa med en aldri svikende tro på kadettenes ærlighet. Det var ikke alltid disse kunne betale for den sjokolade eller kaker, de fortærte. Men de fikk notere for seg hva se skylte og fikk senere betale for seg ved leilighet. Jossa var såmen en populær institusjon på stedet, og hun var også bærer av en gammel tradisjon. Alle har vel lest Jonas Lies bok "Gå på" – her treffer man på kakekonen Walla med samme grandeur og velvilje mot datidens ungdom og unge kavalerer. Jossa var vår tids Walla !

Seilturer

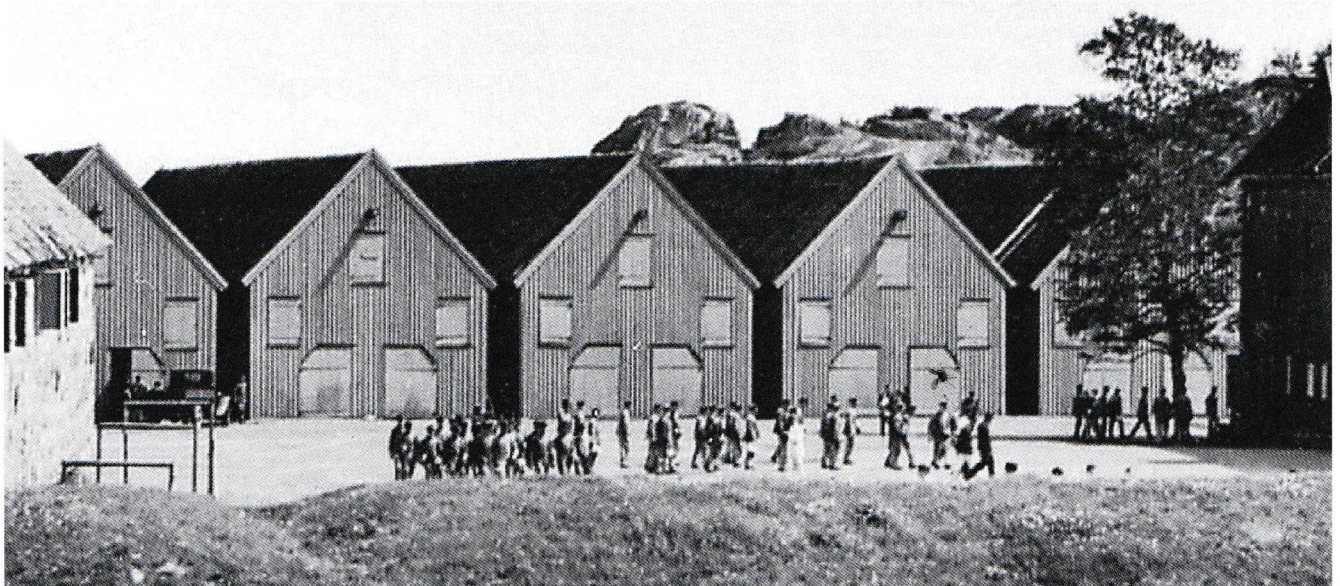
En spesiell rekerasjon skal her nevnes. I det første år var det tillatt å seile – både offiserer og befal leiet seg seilebåter. Der kunne tas seilturer til Rakkebåene, Helgeroen, Djeveløya, Ula m.v.

Nu hadde Ola i sin halvtropp en sammensvergelse

mot menneskeheten, en gjeng bestående av Baldevin, Serubabel, Beinhard, Gladen Pokal m. f. Disse hadde også leiet seg båt, døpt den og skaffet seg en prangende vimpel med store bokstaver. De hadde oppkallet båten etter seg selv og med sterkt mishag kunne verden se navnet: "Rampen". Vimpelen flagret frekt og utfordrende fra mastetoppen. Nu var Ola halvtroppsjef for denne korsargruppe og fikk da naturligvis slengt navnet "Ramp-Ola" i fjeset – til Olas store forbitrelse.

En kort tid etter kom en italiensk kardinal meget på folkemunne, og kammeratene – nu løytnanter – fikk ny anledning til å dokumentere sitt vidd. De forfintet Olas navn og omdøpte det til "Rampolla" – det var jo et navn med schwung over – og Olas selvaktelse steg betraktelig.

Tillatelsen med seilebåter ble imidlertid inndratt sommeren 1900 – etter en ulykke på fjorden med kadetter om bord.

Instruks for visekommandanten på Fredriksverns citadell

Av 18de juni 1803

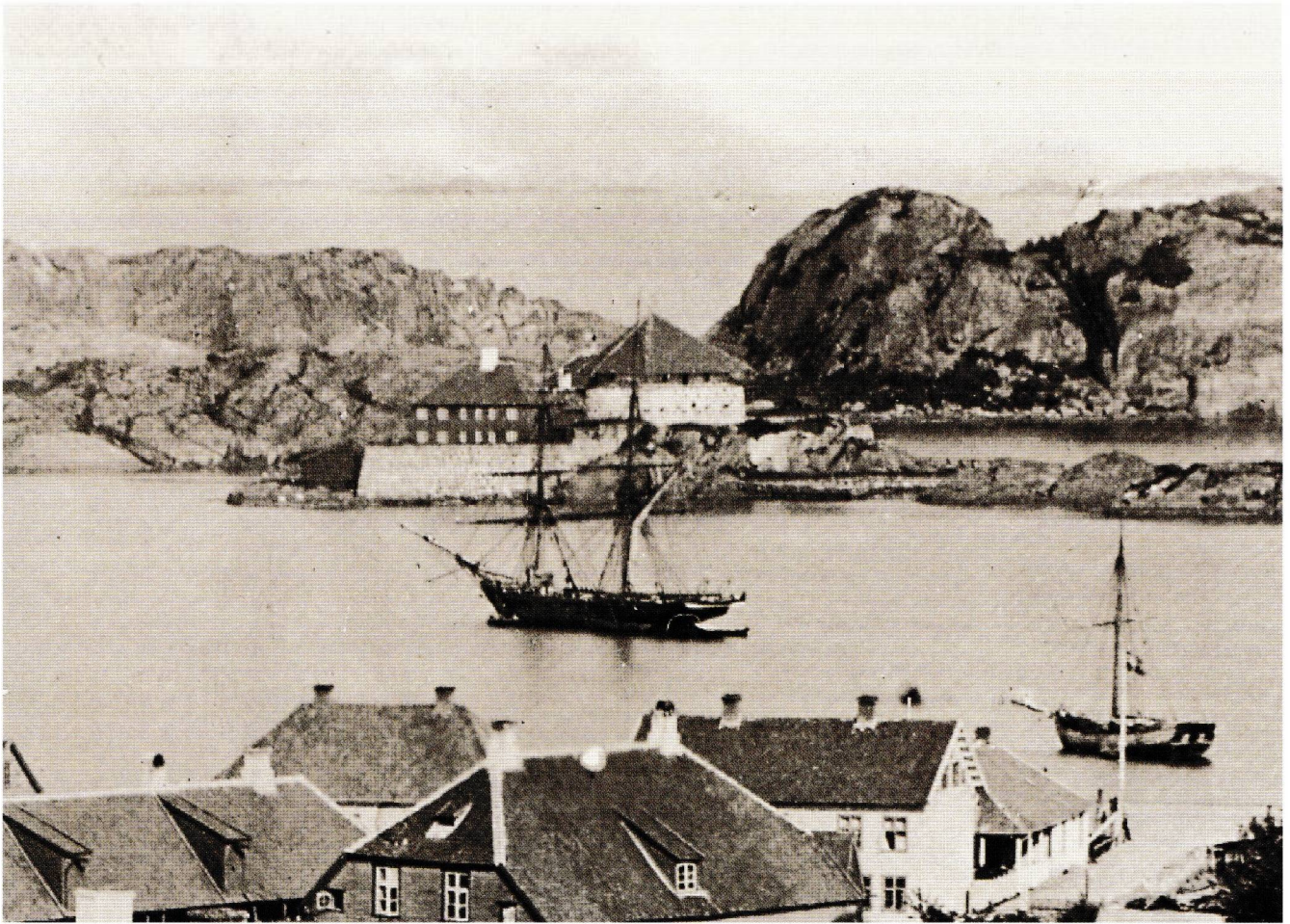
*Avskrevet fra original
for Værftmagazinet av Rune Sørli*

I disse "orlogsbriggtider" er det interessant i se litt på hvordan livet ute på Stavern Fort fortonet seg i form av instruksen som var gjeldene i første delen av 1800-tallet.

Gjengivelsen kan veksle litt mellom gammel og ny språkføring, men jeg har valgt å gjengi den slik for å lette forståelsen for flest mulig – selv om jeg har valgt å bruke samtidens militære uttrykk og navn.

Til lettelse for visekommandanten er herudi sammendratt og samlet de til forskjellige tider utstette ordres betreffende hans alminnelige plikter i sin embetsførsel, for så vitt samme ikke inneholdes i krigsartiklerne eller andre ved posten værende trykte anordninger.

- § 1. Ordet eller parolen, som jeg skriftlig under min hånd tilstiller ham, utgir han hver dag, når vakten er avløst.
- § 2. Festningsporten står åpen til tapto er slagen og opplukkes ved reveillen, dog kan den lukkes tidligere og åpnes sildigere, når omstendighetene utfordrer det.
- § 3. Tapto og reveille slås der til samme tid som her i Fredriksvern og skal ved tapto alt mannskapet være i festningen. Derimot kan om dagen noen av de som ikke den dag gjør tjeneste, gis tillatelse å gå i land for å erverve noe ved arbeide – dog alt etter omstendighetene og således at det nødvendige mannskap alltid haes tilstede. Skulle derimot noen absentere seg, meldes det meg.
- § 4. Til å avhente det mannskap som således har om dagen vært permittert i land, sendes fra festningen et fartøy til kanalen her ved verftet så betimelig at det kan avgå herfra om sommeren en time etter at arbeidstiden er forbi, og om vinteren i det sildigste en halv time etter solens nedgang. Fartøyets ankomst meldes i verftets vakt hvor mannskapet innfinner seg forinnen de avgår med fartøyet.
- § 5. Postene og skiltvaktene lar han flittig visitere, lik-
som han og påakter at der brukes muligste forsik-
tighet med ild og lys.
- § 6. På de konglige personers fødselsdage samt på alle helligdage heises flagget og vaier fra klokken 8 om morgenen inntil solens nedgang.
- § 7. Med salutter for orlogskip eller flaggmenn forhold-
er han seg etter Søekrigsartikkelbrevets § 850 og
851, og med æresskudd etter krigsat.-brev for
landtjenesen ved søeetaten, dets tittel 48, samt med
andre honneurs lignende etter de kgl. krigsartikler.
For den franske republikks krigskip gies samme
salutt og resalutt som bruk var med de franske
krigskip da Frankrig var under monarkisk regjering.
For den Bataviske republikk og de Nord-
amerikanske staters krigskip forholdes med salutt
og resalutt likesom med andre staters hvor ingen
spesiell traktat og salutter er inngått.
Kjøpmannskip takkes med 1 skudd for 3 og 3
skudd for 7 og 9.
- § 8. Når skip som kunne være mistenkte for å med-
bringe noen smittsom sykdom innkommer her på
havnen, da bør de ligge i den såkalte
Kirkegårdsbukten ved Tidsleøya og sådant skips
ankomst meg straks meldes. På samme sted anvis-
es også krigsførende makters kapre og ankre og
disse siste må etter almidelig kotume ikke tillates å
utgå forinnen 24 timer etter de koffardiskipets
avseiling hvorpå de ville gjøre jakt. Med disse og
andre armerte skip forholdes iøvrigt etter den her i
protokollen, undertegnede dato, innførte ordre.
- § 9. Man tillater ikke enten egne eller fremmende kjøp-
mennis skip å ligge med vimpel eller kongeflagg.
- § 10. Alle kommende og avgående skip tilholder han å
anmelde seg hos ham straks og iakttar at de som
gjør fast i de nedsatte ringer betaler ringpenge etter
forordningen av 16de september 1739. Over de
således kommende og avgående skip tilstilles meg
måndtlig rapport, men om på samme skulle være
personer av de i § 14 omtalte meldes dette straks.
- § 11. Han besørger i tide signalert med kuler fra Kikut
så vel i almidelighet som i særdeleshet når enten
landet selv eller andre europeiske makter er i ufred-
stilstand. Når orlogsmenn duver an for å løpe inn
i havnen, av hva nasjon de er, således: Danske skip

Citadellet fotografert i 1860. Foto: Rune Sørlie s fotosamling.

tilkjennegis ved rød vimpel med hvitt kryss og splitt. Franske med hvit vimpel, hollandske med rød vimpel med hvitt spuns ved stokken, svenske med vimpel i gul i midten og blå striper på begge sider. Den italienske republikks skip med stripet vimpel, hvit i midten og rødt og blått på sidene, russiske med vimpel med en blå stripe i midten og to hvite ditto på sidene samt splitt.

- § 12. Skulle ildebrann sees fra festningen hva eten det er her på stedet eller i Larvik eller annet sted på landet, da hva enten det er dag eller natt gi det tilkjennegge ved et kanonskudd uten å heise flagget og da meldes meg uoppholdelig, hvor det skjønnes at brannen er.
- § 13. Kongens egne undersåtter kan i almidelighet tillates å bese festningen, når der ellers ikke kan has formodet mistanke imot dem. Men når fremmede forlanger det, må det meg først meldes.
- § 14. Da alle kommende og avgående skip melder seg hos ham og deres passasjerers pass som han skal forevises og påtegne så må det meldes meg om der blant samme er enten egne eller fremmede offiserer og skulle iblant passasjererne forekomme personer der synes mistenkelige da må disse tillige deres pass oversendes meg.

§ 15. Løvrikt anbefaler han postene hva de har å iakttå og likeså vekten, våker på det nøyeste over at disse så vel som enhver av det under hans kommando værende mannskap oppfyller deres plikter, varsler små forseelser med klokskap og forsiktighet og anmelder meg de større. Påser at bygninger og innretninger, forsvarsmidler, brannredskaper og alt øvrikt under hans ansvar og oppsyn værende inventarium ikke mishandles eller anvendes til annet enn det bestemte bruk. Løvrikt bruker han konduite og soldatskap således som han akter å tilsvare. Hva i citadellet av viktighet skulle forefalle melder han meg.

§ 16. Likesom denne instruksjon herved tilstilles ham innført i en innbunden bok således har han fremdeles i denne protokoll å innføre de ordre der måtte bli gitt til etterlevelse enten for stedet eller for en tid ved visekommandantposten og når sådanne ikke lengre gjelder kan det paginaen nedtegnes ordrene.

*Friderichsværns Commando Contoir
den 18de juni 1803.*

Fabricius / Brandt

Citadellet sett fra Kikutfjellet ca. 1960 – den gang den gamle lekteren Hella 11 lå ved festningsbryggen. Foto: Rune Sørli e fotosamling

ling.

Kadettbrakkas – en historiebok

Av Rune Sørli og Yngve Rakke

Kadettbrakka oser av historie – både utvendig og innvendig. Den fremstår som den reneste gigantiske historiebok, med notater på hver side – bokstavelig talt. Her er det ikke bare komandersersjantrommet med tegningene av blant annet kronprins Olav, som taler sitt historiske språk – også de fleste andre rommene har sine nedtegnelser.

Bak lagvis med maling ligger vitnesbyrdene om soldaters tilstedeværelse – navner og nummer, datoer og år, pikenavn og økenavn – kort sakt – her kan man lese mangt og meget i veggene.

Men det kreves et våkent og trent øye for slik ”byg-

Vakkert eller ikke – så er også slikt av stor historisk verdi – om ikke nå – så sikkert om 100 år.

Foto: Yngve Rakke

ningsarkeologi”, men etter et par timer med granskning av tømmervegger, fant Værftmagazinets redaktør og fotograf svært mange navn fra en svunnen tid – også et og annet mer moderne navn var risset inn, gjerne med en del fyord i tilknytning.

Også tyskernes tilstedeværelse er rikelig dokumentert – her finnes både hakekors og ”liblige” norske damenavner – men det mest ruvende fra denne epoken er SS-rune fra den 6. SS-Totenkopfstandartens opphold i tidsrommet mai 1940 til april 1941. Man får bare håpe at Forsvarsbygg forstår at også slike ”graffiti” er av stor historisk verdi – om ikke akkurat nå – så men om 100 år.

Værftmagazinets redaktør lette med lys og lykter etter svunnene tiders ”graffiti” inne i Kadettbrakkas tømmervegger – og her var det da sannelig også litt å lese. Foto: Yngve Rakke.

Marketenteriet

Av Per Inge Olsen

Marketenteriet hadde sitt tilhold i den øverste inngangen i steinbrakka. Foto: Rune Sørlie s fotosamling.

Første gang vi hører om et marketenteri ved Fredriksvern verft er i 1752 da det ble tilsatt en egen marketender. Ordet marketenteri forbindes som regel med datidens kantine hvor det ble solgt forskjellige varer som ikke hørte til den ordinære soldatforpleiningen. Det første marketenteriet i Fredriksvern ble imidlertid etablert for primært å forestå forpleiningen av underoffiserer, håndverkere og soldater. Langt senere da det ble opprettet egne spisemesser på verftet fikk marketenteriet rollen som et supplement til den daglige forpleiningen.

Den første skriftlige instruks for marketenderen skriver seg tilbake til 13. juni 1754.

Marketenderen skulle sortere under Fredriksverns

jurisdiksjon og ha frihet til å selge og fallby "Ætendes og drikkendes varer udi Friderichsvern" I hans instruks går det fram at han skulle tilby alle slags varer, sprenge, spekete, rå, stekte og kokte som var nødvendig for underhold av marinesoldater, håndverkere og sjøfolk.

Varene skulle være av god kvalitet og skulle det komme til tvister om dette ville varene på verftssjefens ordre bli inspisert. Ikke bare ville kontrollen omfatte kvaliteten, men også om "de kjøpende for deres penge nyde full verdi" samt om vekt og mål på alle måter var riktige. Han skulle ukentlig kunngjøre hvilke varer han hadde til salgs og her var det mulig å få kjøpt råvarer for å lage maten selv eller å få den ferdig tillaget i porsjoner. Dessuten skulle han til de sykes forpleining koke eller holde kjøttsuppe eller annen fersk mat avhengig av omstendighetene.

Han hadde også i oppdrag å bake brød, ikke bare til de som ville spise eller kjøpe brød hos ham, men også for de som kom til han med mel. For en måneds rug fikk han da betalt 5 danske skilling når han selv holdt brenneved,

Tutta Magnussen, Bøsemaker Pettersen, Agnes Kristoffersen og Kirsten Offersø.

men kun 2 skilling når den som han bakte for hadde med seg egen ved. Dog behøvde han ikke motta mindre enn

2 måneders rug til baking når han med sin egen ved skulle varme opp bakerovnen.

Som kjent fikk de yngste guttene utlevert rug og kal-

tes derfor rugdrenge, og disse måtte jo få noen til å bake for seg. Marketenteriet ble innrettet i et "vånhus" (brakke nr 2, som fortsatt står mot vest i pumpeparken) med tilhørende bakhus for baking og brygging. Marketenderen måtte betale 64 skilling i husleie og for kakkelovn 64

Tutta Magnussen, Gunnar Antonisen, Kirsten Offersø og ukjent.

Fra venstre sees: Agnes Kristoffersen, Kirsten Offersø, Sofie Sandersen og Tutta Magnussen.

skilling, noe som ble trukket i hans daglønn eller gasje. Han hadde heller ikke tillatelse til å selge matvarer på kredit for mer enn en ukes lønning til sjø- eller landfolkene uten deres offiserers samtykke. For å forhindre fyll og uorden i Fredriksvern ble han av verftssjefen pålagt ikke å

selge noen slags drikkevarer under gudstjenesten og etter tappenstrek. Dog kunne skjenking skje til syke som hadde skriftlig tillatelse fra offiser eller underoffiser om at dette var helsemessig nødvendig. Han hadde også forbud mot å arrangere dans til musikk på lønningdager eller til

Kirsten Offersø, Magda Becher (hun var kokke på kjøkkenet som lå i etasjen over marketenteriet), Sofie Sandersen og Alfhild Magnussen (?).

En koselig hverdag utenfor marketenteriet. Foto: Rune Sørli e fotosamling.

andre tider etter tappenstrekk. Kort og terningspill var forbudt.

Under ingen omstendighet skulle han selge noen mer øl eller brennevin enn de kunne tåle uten å bli fulle, mindre kreditere noen mere drikkende vare enn det de hadde penger til og straks kunne betale.

Det er få kilder om marketenteriet ut over 1800-tallet. Dette skyldes sikkert flyttingen av flåtens hovedbase til Horten og den avtagende militære aktivitet i Fredriksvern. Vi finner det imidlertid igjen under Krigsskolens sommerøvelser fra 1896 og senere ved Luftvernregimentets etablering i 1934. Den gang var marketenteriet lokalisert i Steinbrakkas 1. etasje (mot vest). Dorthea Sandersen var den første som sto for driften av marketenteriet da krigsskolen kom til Stavern. Hennes datter, Sofie Sandersen overtok etter sin mor i 1904 eller 1905.

Det har vært vanskelig å få bekreftet årstallet helt nøyaktig, men ved Luftvernregimentets etablering måtte Sofie Sandersen søke om ny tillatelse for å drive marketenteriet. I et brev fra regimentledelsen til departementet går det fram at hun på det tidspunkt hadde 30 års driftserfaring. Det var således lett for både lensmann og regimentsjef å anbefale hennes søknad om å få fortsette driften, noe hun også fikk innvilget gjennom Det Kgl. departement for Handel, Sjøfart, Industri, Håndtverk og Fiskeri.

Vi har forsøkt å finne etterkommere etter Sofie Sandersen, men hun var frøken og hadde ingen barn selv.

Imidlertid har vi oppsporet en slektning, Tutta Stolpestad (født Magnussen). Hun er nå 87 år gammel og bor i Larvik. Sofie Sandersen var hennes tante og Tutta arbeidet selv i marketenteriet på 30-tallet.

Det var flere andre damer som hadde sin arbeidsplass der, men Tutta er etter alt å dømme den siste gjenlevende.

Hun forteller at arbeidstiden deres var fra 0800 til kl 2200 og at driften av marketenteriet opphørte ca 6 måneder etter at krigen brøt ut i 1940. Blant de varene som fantes i marketenteriet var kaffe og sjokoladekake svært ettertraktet. Hver dag var kadettene innom for å få med seg disse godsakene.

Ellers husker Tutta godt en episode hvor en kadett fra Oslo klaget på prisen på wienerbrød. Det kostet nemlig 7 øre pr. stk noe han mente var alt for mye. Han oppfordret derfor andre kadetter til å boikotte marketenteriet. Det endte imidlertid med at en av sersjantene fikk høre om saken og den protesterende kadett fikk kakebu i stedet for wienerbrød.

Prisene på varene som ble solgt i marketenteriet på slutten av 30-tallet kan for oss fortone seg som svært lave, men vi må huske på at en soldat den gang fikk utbetalt 25 øre pr. dag.

Da Luftforsvarets etablerte sin skolevirksomhet i Stavern etter krigen overtok Forsvarets kantiner kantinevirksomheten.

Marketenteriet var blitt historie.

Et gammelt brev

Vi fortsetter serien med gamle brever og dokumenter fra Stavern og verftets historie. Denne gangen tar vi for oss et lite stykke gulnet papir som er sendt til Stavern formannskap og datert den 12 oktober 1931.

Til Stavern formannskap Stavern

Da "Kikut" brente for noen år siden, følte mange at et gammelt og kjent trekk i stedets ansikt var borte. Man henvendte sig derfor til Fyr- og merkevesenet for å utvikle at huset blev bygd op, idet man påberopte sig at det også hadde sin praktiske betydning som sjømerke.

Efterat Fyr- og merkevesenet hadde tilkjennegitt at det ikke aktet å foreta sig noget i sakens anledning, satte Fedrelandslaget i gang en innsamling, som skaffet så mange penger til veie at "Kikut" atter blev reist.

For å være sikker på at "Kikut" for fremtiden skal være i hendene på nogen som gjerne vil verne og bevare gamle trekk på vårt tradisjonsrike sted, overlater herved undertegnede på Fedrelandslagets vegne "Kikut" til Stavern kommune til odell og eie.

*Ærbødigt
Erling A. Bakke*

«Kikut» – hvor bare restene synes oppe på fjellet etter brannen. Foto: Rune Sørli e fotosamling.

"Spreng-Granaten"

SERTIFIKAT

for alt BEFAL?

Sprenggranaten har tatt en liten rundspørring i leiren, ang befal uten sertifikat og vi har faktisk gjort den erfaring at det finnes befal som ikke har sertifikat. Som en randbemerkning vil vi nevne at bilde er sikkert det samme i alle leire i Norge.

Dette mener vi ikke er riktig og bør rettes på så hurtig som mulig.

Vi har valgt å ta en prat med endel befal om saken, og vi har da stilt følgende spørsmål.

- 1 Er du klar over at det finnes befal her i leiren som ikke har sertifikat?
- 2 Er ikke dette uheldig for Forsvaret?
- 3 Bør Forsvaret sørge for at forholdet blir rettet på?

Fenrik Jensen.

Ja det er jeg klar over.

Jo, det må en vel si er meget uheldig.

Det synes jeg absolutt. Det skulle vel være en enkel sak å la disse få kjøreskole her ved avdelingen.

Lt Nygaard.

Ja da har dere truffet rette mann, sier Nygaard, for jeg har ikke sertifikat selv.

I fredstid er det vel ikke så farlig, men en vet jo lite om når det kan smelle, og da er det vel for sent.

Det synes jeg måtte være meget gunstig, og jeg synes at Forsvaret bør rette på dette.

Lt Bove-Karlsen.

Om ikke annet er jeg oppmerksom på at jeg ikke har sertifikat selv, og det skulle vel være rart om jeg var den eneste.

Jovist er det uheldig for Forsvaret. Jeg ser bare med meg selv når jeg skal ha en bil. Det blir å vente lenge mange ganger. Hadde jeg hatt sertifikat så kunne jeg spart mye tid.

Her som vi har vogner og instruktører nok, mener jeg avdelingen bør sette igang.

Kant Sæther.

Jo det er jeg fullstendig klar over.

Uheldig og uheldig. Det er jo klart at det er en stor fordel å ha sertifikat, men jeg mener det er ikke nok med det. Det skulle vært på-

lagt alt befal å ha sertifikat og samtidig holde dette ved like med et vist antall treningstimer pr år. Bergningstjeneste måtte også gå inn i denne treningen.

Jeg ser gjerne det. Hver gruppe kan jo ta opp spørsmålet og da i særdeleshet feltavdelinger. Vi har jo både folk og materiell så noe problem kan det vel neppe være å gjennomføre en slik ordning.

Vi har også tatt en prat med kursleder for MT-kurs, Lt Rörvik om saken, og vi overlater gjerne ordet til ham.

At det er en absolutt fordel for et befal å ha sertifikat lar seg jo ikke diskutere.

Men å ta et sertifikat og ikke holde det ved like, er jo som å vaksinere seg en gang mot en sykdom. Det holder en tid, men effektiviteten synker jo raskt. Skulle det virkelig være til noen hjelp måtte også bergningstjeneste gå inn i opplæringen. Da først kan et befal klare seg fullt ut, og vurdere i vanskelige situasjoner ved manøvrering i vanskelig lende o s v.

Å gjennomføre en slik tanke i praksis ville jo i første rekke bero på økonomien. Uten å ha tenkt nøye gjennom planen kunne jeg tenke meg at hver mann minimum måtte ha ca 20 timers kjøring, fordelt på 4 kjøretøyer. Instruktører kan det vel bli en råd med og materiell har vi jo. Som en ser så er det mange ting å ta i betraktning, men stort sett må jeg gå inn for tanken, for den har kolosalt meget for seg. Her får vi bryte av og takke for de svar og redegjørelser vi har fått.

Som en konklusjon kan vi slå fast at det er stor interesse for saken, og alle de vi har snakket med mener at tanken bør bli en realitet.

Om det er noen som har en annen mening om saken, stiller vi spalteplass til rådighet.

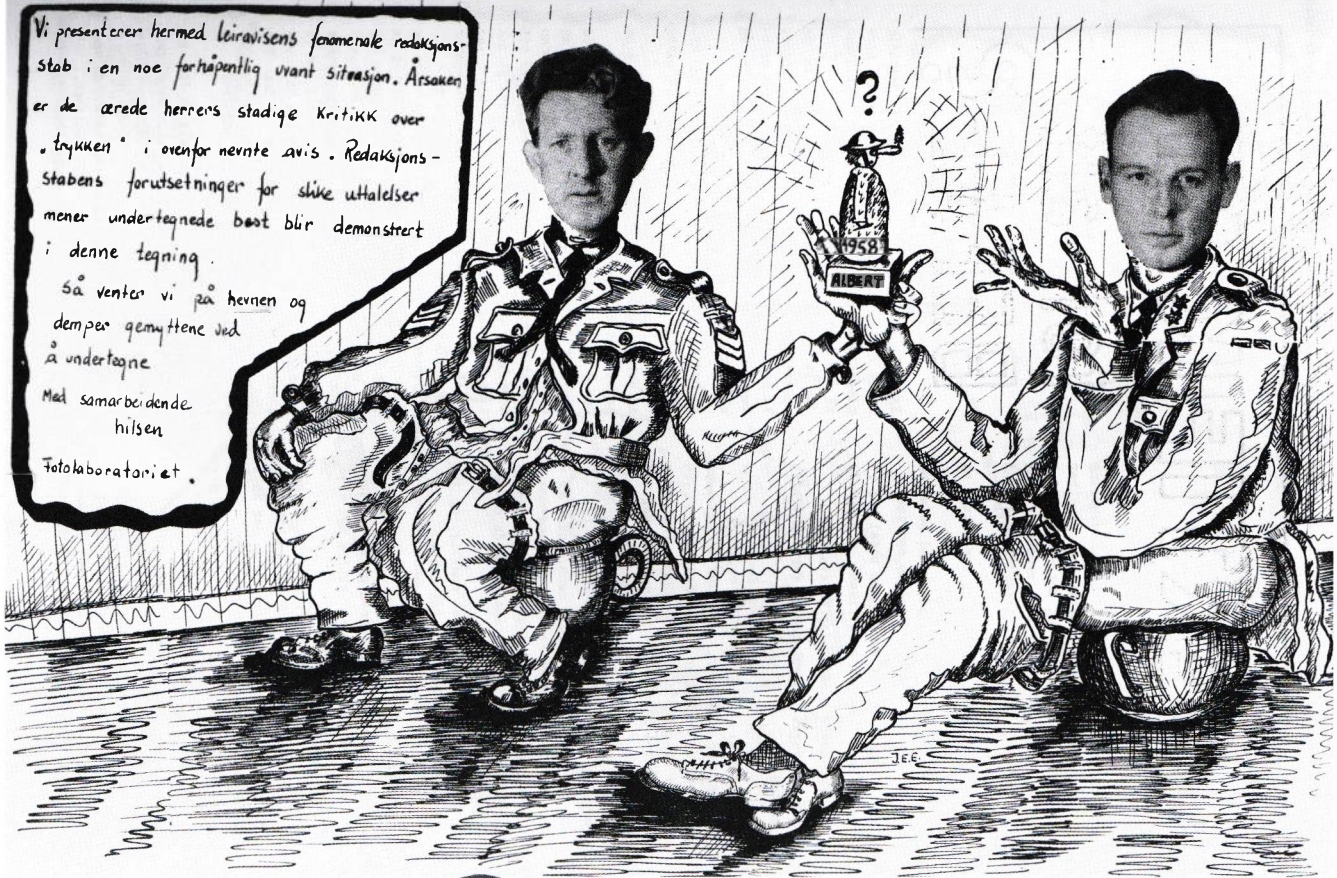
Altså: Ordet er fritt.

Vi presenterer hermed leiravisens fornamnele redaksjonsstab i en noe forhåpentlig uvant situasjon. Årsaken er de ærede herrers stadige KRIKK over "trykken" i ovenfor nevnte avis. Redaksjonsstabens forutsetninger for slike uttalelser mener undertegnede best blir demonstrert i denne tegning.

Så ventes vi på hevrnen og demper qemyttene ved å undertegne

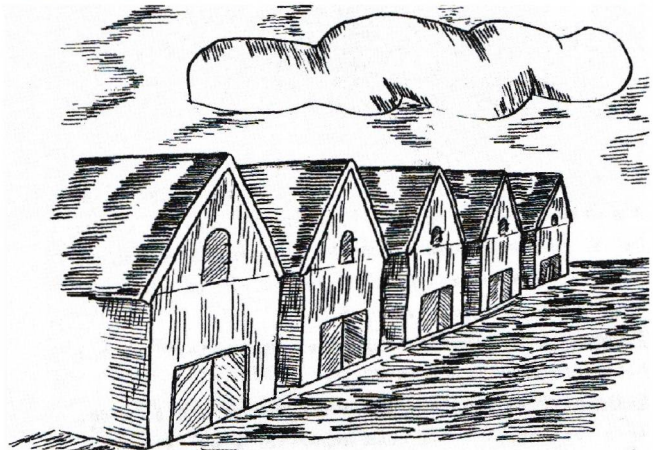
Med samarbeidende hilsen

Fotolaboratoriet.

Værftsmagazinet har gjort et nytt "dykk" i Sprenggranatens etterlatte redaksjonsmateriale. Denne gangen er det pakken merket Layout 1958 som har fått et lite innblikk.

Her finnes både tidligere brukt og ubrukt materiale, som tegninger dikt og reportasjer. Denne gangen ser vi på litt av det – noe som sikkert får nostalgien frem i enkelte av våre lesere.

Sjaluppskur C.

Her legges det nå sementgulv fra dørene og 11 meter nedover. Meningen er å lage til en siktedom for automatvåpen.

Sjaluppskur D.

Hele gulvflaten på ca 7 x 60 m er nå ferdiglaget med sement. Her blir det nå innredet kortholdsbane for redusert ammunisjon. Pistolklubben har, etter det vi erfarer, fått anledning til å bruke banen og det betyr jo mye at en kan drive skytetrening om vinteren.

Maling.

Flere malerarbeider er også igang i og utenfor leiren. Det dreier seg hovedsakelig om leiligheter. Bl a blir et rom i leiligheten til, Sjefen for befalsskolen, pussert opp. Her skal befalsskolens reglementsarkiv flytte inn.

Jo flere kokker.....

Sprenggranatens redaksjon hadde i sitt vårnummer i 1958 en reportasje fra leirens kjøkken. Her sto bl.a. å lese:

Jo flere kokker – jo mer søl, er det et ordtak som sier. Vi hadde lyst til å sette disse ord på prøve, så derfor tok vi oss en tur på mannskapskjøkkenet. Det første som møtte

At en potetskrellemaskin kan brukes til så mangt – demonstrerer her 14 Sandnes, 61 Hernæs, 70 Hytten og 50 Gjerdingen.

Kjøkkensjef Leif Hansen og Overkokk Selmer Olsen

oss der var gutta som skurte gulvene, og to kokker som var i full gang med å steke fiskepudding. Så der i gården var det verken mange kokker til å søle eller uorden.

Er gutta fornøyde med maten – jeg tenker her på variasjonene ?

Har ikke hørt annet – men når det gjelder variasjonene i kosten kunne det nok ha vært bedre.

Hvilke kokebøker går dere etter ?

Å-nei du far – her bruker vi ikke slikt.

Er det en skam det da ?

Nei, langt i fra. Men vi får slik rutine i dette her, så det er ikke nødvendig.

Hva med kalorier ?

Vi regner med at en soldat trenger det samme som en tungarbeider, derfor ligger vi i overkant.

Liker gutta messa ?

Hvis du ser på interiøret her kan du vel begripe at gutta er fornøyde.

Hvor mange arbeider her på kjøkkenet ?

Vi er 12 mann fordelt på to skift + 1 dagmann.

Kan Sprenggranaten få noen personlige data ?

Om det skulle ha noen interesse, så er navnet Leif Hansen født 10 februar 1919. Jeg er oppvokst på Nøtterøy og reiste til sjøs som 15-åring med en skute som het Paraguay. Jeg seilte i 3 år, så tok jeg stuertskolen i Tønsberg. Så kom jeg til marinen i 1939 og var der til krigen begynte. Etter krigen var jeg en tripp innom marinen igjen, inntil jeg i 1946 kom til Luftvernartilleriet.

Liker du deg i Stavern ?

Du vet jeg fant meg en kone her nede i 1948, og så har jeg blitt her. Jo da, jeg liker meg godt, og har det bra.

Noe ønske i forbindelse med jobben ?

At gutta hadde hatt bedre bordskikk.

Det er overraskende å høre!

Kan hende det – men vi ser det daglig. De kunne trenge et kurs slik at de for eksempel ikke slengte sennep oppetter veggene.

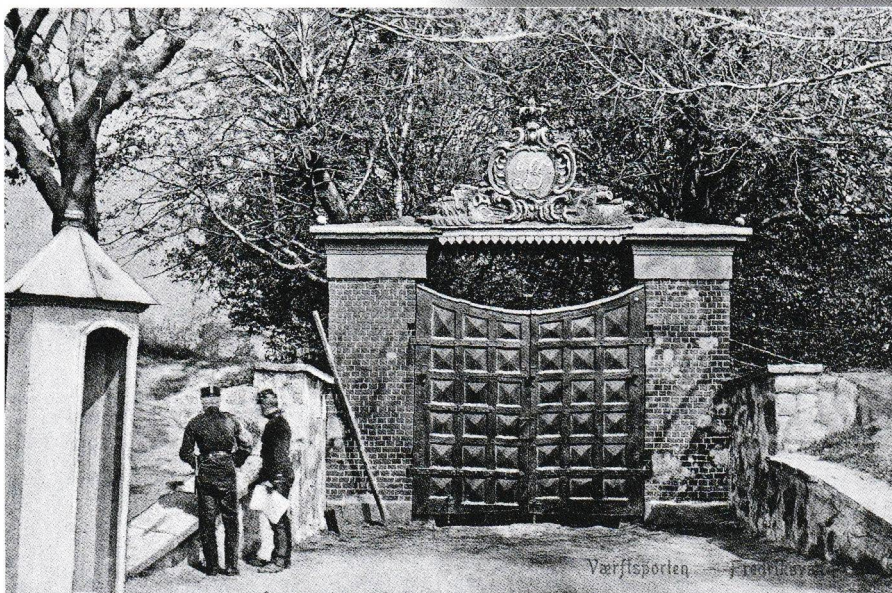
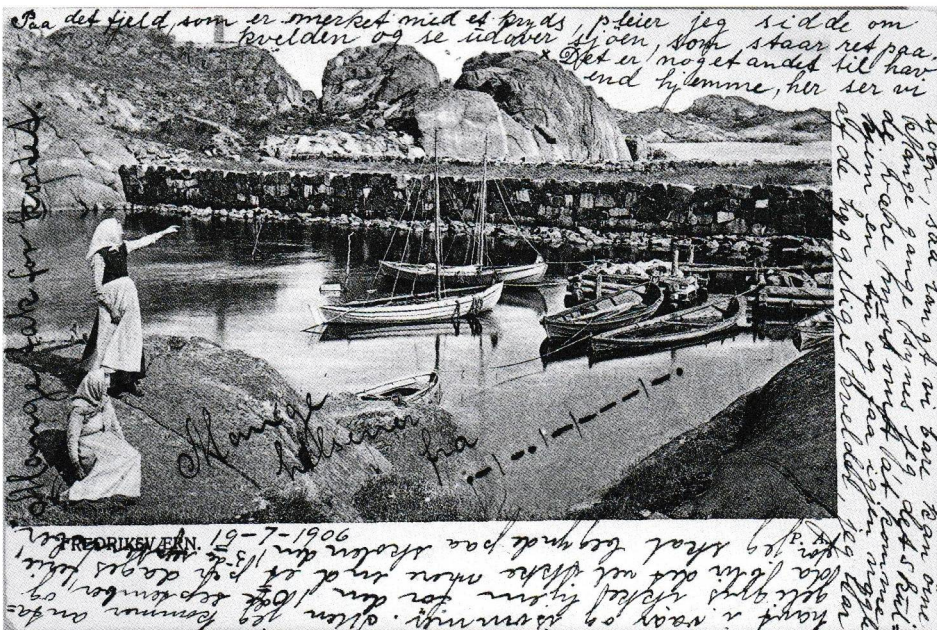
Mannskapsmessa – et sted å trives i.

Hilsen fra Fredriksværn

– Fredriksværn Verft på postkort

Hjære Tak! Fra Fredriksværn
 Tak for brevet. Er nu svæk
 optaget med læsepuds, vask, etc. i hvil-
 liden. Du skal ikke om at du har født mig
 kraskest. Haaber du har modtaget det. Alt det
 godt. Skal hilse fra far og mor. Han gik her
 naar min. Eljener. Hverken vilten fra d

Neste nummer kommer ca. 1. juni

Foto: Yngve Rakke.

“BANKEN” i Stavern fra 1841

Vår bank har betjent lokalmarkedet i Stavern med banktjenester helt siden 1841. Mangt og mye har skjedd siden den tid, men "banken" i Stavern er fortsatt i god drift og betjener også i dag både privatpersoner og bedrifter med et variert og komplett tilbud av finansielle tjenester. Tidene forandres, folks behov og ønsker endres, noe vi i SpareBank 1 Vestfold har tatt konsekvensen av.

Engasjert i lokalsamfunnet

Honnørordet "Lokalbanken" betyr noe for oss i Stavern. Vi har engasjert oss i et stort antall arrangementer både av kulturell og idrettslig art. En aktiv medspiller i "Glade dager", sponsor for musikk-korps og idretts-foreninger, samt bidragsyter til en rekke andre tiltak i lokalsamfunnet Stavern. Vi håper at du setter pris på dette og også for fremtiden vil gjøre dine bankforretninger hos oss.

Velkommen som kunde i “BANKEN” i Stavern!

Sidsel E. Andersen

Turid Selvig

Hanne Sandene

Alt på ett sted

SpareBank 1 Vestfold

Tlf. 33 48 35 00 www.vestfoldsparebank.no